

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 07.12.2023
Kabul Tarihi: 29.06.2024

Article Type: Research article
Submitted: 07.12.2023
Accepted: 29.06.2024

Atıf Bilgisi / Reference Information

Güneş Çalış, F. (2024). Konya-Ankara Havalisinde Meskûn Cihanbeyli Aşireti'nin Tanzimat Yenilikleri Karşısındaki Tutumu. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 95-111. DOI: 10.20493/birtop.1401477

KONYA-ANKARA HAVALİSİNDE MESKÛN CİHANBEYLİ AŞİRETİ'NİN TANZİMAT YENİLİKLERİ KARŞISINDAKİ TUTUMU

CIHANBEYLİ RESIDENT IN KONYA-ANKARA AIRPORT THE ATTITUDE OF THE TRIBAL TOWARDS TANZİMAT INNOVATIONS

Firdevs GÜNEŞ ÇALIŞ

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Türkiye / PhD Student, İnönü University, Türkiye
firdevsgunescalis@gmail.com
ORCID: 0009-0004-6943-8593

Öz

1299 yılında kurulan Osmanlı Devleti, başlangıçta bir boy olarak Anadolu'nun batısında teşekkül etmiş ve XVI. yüzyıla gelindiğinde üç kıtaya hâkim bir imparatorluk olarak tarih kayıtlarına geçmiştir. Devletin kurucu unsuru olarak kabul edilen Kayı boyu, kuruluş aşamasında konar-göçerlerin desteğiyle devletin sınırlarını genişletmiş, zamanla diğer beyliklerin tamamını topraklarına katmıştır. Devletin gelişim aşamasında, boş ve harap yerlerin şenlendirilerek âbâdan edilmesi ve dolayısıyla ekonomik hareketliliğin sağlanmasında konar-göçer olarak tabir edilen aşiretlerin rolü büyük olmuştur. Kuruluş ve yükselme döneminde devlete getirileri fazla olan aşiretler, zamanla devletin merkezileşme politikaları karşısında tutunmakta zorluk yaşamıştır. Tanzimat'ın ilanı ile konar-göçer aşiretlerin de merkezileştirme politikasına dahil edilme projesi devlet ile aşiretleri karşı karşıya getirmiştir. Devlet bir dönemler gelir kaynağı olarak gördüğü grupları iskân siyaseti çerçevesinde yerleşik hayat düzenine sokmaya çalışmıştır. Bu politikalarından etkilenen aşiretlerden biri de İç Anadolu'daki en kalabalık aşiretlerden biri olan Cihanbeyli aşiretidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, konar-göçer, tanzimat, Cihanbeyli aşireti.

Abstract

The Ottoman Empire, founded in 1299, was initially formed as a tribe in the west of Anatolia and in the 16th century. By the 19th century, it was recorded in history as an empire dominating three continents. The Kayı tribe, which is considered the founding element of the state, expanded the borders of the state with the support of nomads during the establishment phase, and over time, incorporated all the other principalities into its territory. During the development phase of the state nomadic tribes played a major role in revitalizing empty and ruined places and thus ensuring economic mobility. Tribes, which had high returns to the state during the establishment and rise period, had difficulty in holding on to the state's centralization policies over time. With the declaration of Tanzimat, the

Project of including nomadic tribes in the centralization policy brought the state and the tribes into conflict. The state once tried to bring the groups, which it saw as a source of income, into a settled life order within the framework of the settlement policy. One of the tribes effected by these policies is the Cihanbeyli tribe, one of the most populous tribes in Central Anatolia.

Key Words: Ottoman Empire, nomads, tanzimat, Cihanbeyli tribe.

GİRİŞ

Anadolu, ilkçağlardan itibaren pek çok medeniyete kucak açmış zenginliklerle dolu bir coğrafya olmuştur. Türkler Malazgirt Zaferi'ne kadar Anadolu'ya çeşitli akınlar düzenleyip muhtelif yerlerde tutunmaya çalışmışlarsa da Malazgirt Zaferi'nden sonra Bizans'ın gücü kırılınca, bu coğrafya Selçuklu hakimiyeti ile birlikte kesin olarak Türklerin egemenliğine geçmiştir. Böylelikle XI. asırdan itibaren Türkmenler¹ bu topraklara yerleşmeye başlamışlardır (Turan, 1971, s. 21). Türkmenlerin Anadolu'yu yurt tutmaları başlangıçta çok hızlı bir şekilde olmuş ancak yerleşme süreci yaklaşık iki asır sürmüştür. Ayrıca XIII. yüzyılda Moğol istilası sonucu Türkistan ve İran'dan Anadolu topraklarına pek çok yeni ve kalabalık Türkmen grupları gelmiştir (Köprülü, 1994, ss. 31-32).

1096 yılından itibaren yoğun Haçlı seferlerinin baş göstermesiyle Selçuklu orduları Orta Anadolu coğrafyasına çekilmek durumunda kalmışlardır. İlk önce Eskişehir ardından Ereğli'de Haçlıları durdurmaya muvaffak olamayan Selçuklu sultanları başkentlerini İznik'ten Konya'ya nakletmişlerdir (Turan, 2016, s. 287). Konya 1097 yılından itibaren Anadolu Selçuklularının yıkılışına kadar iki asır boyunca payitaht olarak kalmıştır (Darkot, 1997, s.843).

Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra Anadolu'ya gelen kitleler arasında Karluk, Kalaç, Kıpçak gibi muhtelif Türk zümrelerine mensup gruplar bulunsa da ekserisi Türkmenlerden müteşekkil idi. Selçuklu sultanlarının organize bir sistemle iskân politikasına tabi tutulan bu gruplar, Anadolu'nun muhtelif yerlerine dağıtılırken, büyük aşiret ve boyların parçalanarak yerleştirilmesine ihtimam göstermiştir. Böylece büyük aşiretlerden gelebilecek olası tehlikelerin önüne geçilmek istenmiştir ki aynı uygulama Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli iskânları için de söz konusudur. Günümüzde Anadolu'nun muhtelif coğrafyalarında aynı aşiretin adını taşıyan coğrafi isimlere tesadüf edilmesi bu sebeptir (Köprülü, 1994, s. 41). Anadolu'ya sevk edilen Türkmenler Orta Asya'dan benimsedikleri yaşam tarzını sürdürmüşlerdir. Orta Anadolu, Karadeniz ve Toroslar ve Akdeniz kıyılarına yayılmış olan Türkmen grupları yurt tuttıkları yöre ve bölgelere İnallı, Danişmendli, Dulkadirli, Germiyanlı, Bozdağlı, Akçakoyunlu, Karakeçili, Tekeli, Dünderli, Ramazanlı, Tecirli, Ceridli, Osmanlı vs. gibi adlar altında yeni boy ve oymak oluşumları ile irili ufaklı pek çok devlet kurup siyasi tarihte rol almışlardır (Sakin, 2006, ss. 52-53).

1243 Kösedag Savaşı'ndan sonra Selçuklu Devleti'nin hızla bir çöküş süreci içerisine girmesi ve İlhanlılara tabi olması Anadolu'da hakimiyetin Moğollara geçmesine zemin hazırlamıştır. Selçuklu Devleti'nin bir daha eski gücüne ulaşamaması ve XIII. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'daki Moğol baskısının ciddi anlamda zayıflaması Türkmenlerin

---

¹ Osmanlı Devleti'nde konar-göçer olarak tabir edilen gruplar yaşadıkları coğrafyanın bulunduğu yere göre Yörük veya Türkmen olarak isimlendirilmekteydi. Buradan hareketle; Kızılırmak sınırından güney yönüne doğru bir hat çizilecek olursa hattın batısında bulunan bölgede yaşayan konar-göçerler Yörük, belirtilen sınırın doğu kısmında bulunanlar ise Türkmen olarak adlandırılmışlardır. Daha fazla bilgi için bkz. Gündüz, 2016, s. 19. Ayrıca ek bilgi için bkz. Gündüz, 2009, ss. 41-71.

beylikler halinde birer birer bağımsızlıklarını ilan etmesiyle neticelenmiştir (Merçil, 1991, s. 138).

Türkmenlerin Anadolu coğrafyasını keşfedip akın akın gelmeleri ve buralara yerleşmeleri Saltuklu, Mengücekli, Danişmendli, Ahlatşah ve Artuklu (Turan, 1998; Uzunçarşılı, 1984) beyliklerinin bölgede kurulmasını ve her birinin kurulduğu coğrafyayı Türkleştirmesini sağlamıştır (Merçil & Sevim, 2014, s. 92). Orta Anadolu coğrafyasında Türkiye Selçuklularının zayıflamasıyla ortaya çıkan Kütahya merkezli Germiyanogulları ile Larende, Ermenek merkezli kurulan Karamanogulları gibi güçlü beylikler varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. Karamanogulları Beyliği Orta Anadolu'nun güneyinde Avşarlar tarafından kurulmuş olup XIII. ve XV. asırlar arasında geniş bir bölgeye hâkim olmuş bir beyliktir (Tekindağ, 1963, s. 43). Nüfusunun bir kısmı Kürtlerden oluşan Germiyanogulları Beyliği, Konya ve çevresi için sürekli olarak Karamanogulları Beyliği ile çatışma halinde olmuştur. Nitekim savaşı özellikleriyle bilinen Germiyanogullarının Konya yöresinde Türkmenlere karşı düzenlenen bir saldırıda yer aldıkları da vâkidir (Cahen, 1979, ss. 283-298).

Orta Anadolu'da bir taraftan beyliklerin mücadelesi devam ederken bir taraftan da Anadolu topraklarında bir imparatorluğa ev sahipliği yapacak olan Osmanogulları Beyliği teşekkül olunmuştur. Osmanogulları 1299 yılında Batı Anadolu'nun kuzeyinde Söğüt ve Domaniç'te bir Türkmen beyliği olarak ortaya çıkmıştır (İnalcık, 2007, s.479). Üç kıtaya yayılan ve kurucusunun adıyla anılan Türk-İslam dünyasındaki en uzun ömürlü devlet olan Osmanlıların komşu Türkmen beylikleri üzerindeki üstünlükleri I. Murad döneminde, özellikle de Rumeli'ye geçiş ve Bizans ile yakın ilişkiler sonrasında gerçekleşmiştir. I. Murad (1362-1389) zamanında Osmanlılar Konya'ya kadar ilerlemişler ve Karamanogulları üzerindeki baskıyı arttırmışlardır (Emecen vd., 1994, s. 11). XIV. yüzyıl sonlarından itibaren bir asır boyunca Orta Anadolu coğrafyasında Konya ve çevresi sık sık Osmanlı-Karamanogulları çekişmesine sahne olmuştur. Bu mücadeleden konar göçerler de etkilenmişlerdir.

Osmanlıların Ankara, Akşehir, Beyşehir vb. yerleri alarak Karamanogullarının genişleme sahalarını kapatmaları üzerine iki taraf 1386 yılında Konya ovasında karşı karşıya gelmiş ve vuku bulan savaşta (Frenkyazısı Muharebesi) Karamanogulları bozguna uğratılmıştır (Neşri, 1987, ss. 101-111). Bu durum aynı zamanda Karamanogullarının diğer beylikler üzerindeki iddialarının sonunu oluşturmuştur. Böylece 1367'den 1386'ya kadarki dönemde Osmanlıların en büyük rakipleri olan Karamanlıların nüfuzu kırılmıştır (Emecen, 1994, s. 74).

1397 yılında Sultan Yıldırım Bayezid (1389-1403) Karaman üzerine sefere çıkmıştır. Karamanogullarının barış istekleri kabul görmeyince bu durum iki tarafın ordusunu Akçay'da karşı karşıya getirmiştir. Savaşın sonucunda Karamanlı Alaeddin Bey esir düşüp idam edilmiştir. Savaş sonrası Konya, Larende, Niğde, Develi, Karahisar toprakları Osmanlıların eline geçmiş ve Karamanogulları Beyliği ortadan kaldırılmıştır (Solakzade, 1989, s. 76).

XIV. yüzyılda Türkmenler büyük bir güç kazanmış ve devletler kurmuşlardır. Bu devletler Akkoyunlu (1340-1514) (Uzunçarşılı 1984; Aydeniz 2012; Tihranî, 1993) ve Karakoyunlulardır (1351-1469) (Sümer, 1984). Bu iki büyük Türkmen aşiretinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarında hakimiyeti sağlamak adına vuku bulan savaşları zaman zaman çok şiddetli bir hal almıştır. Akkoyunlu ve Karakoyunlular ile ilişkiler Yıldırım Bayezid

döneminde başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda Anadolu'daki Türkmen beyliklerinin Osmanlı'ya ilhakının hız kazandığı bir dönemdir.

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren batı yönlü bir siyaset izlemiş ve mümkün oldukça devletin sınırlarını batıya doğru genişletmeye çalışmıştır. Fakat XVI. yüzyıla gelindiğinde Safevi Devleti'nin batı yönünde genişleme çabaları Osmanlı Devleti açısından tehlike arz etmiştir. Dolayısıyla çıkış noktası Batı Anadolu ve Trakya olarak filizlenen Osmanlı Devleti bu tarihten sonra yönünü Anadolu'nun iç kısımlarına çevirmiştir.

Anadolu ve İran sahasında kurulan devletlerin tarih boyunca birbirine rakip oluşu XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı ve İran'ı da karşı karşıya getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin yönünü Anadolu'nun iç ve doğu kısımlarına çevirmesiyle önce Timurlular ardından Akkoyunlularla mücadele etmiştir. Bu iki devletin tarih sahnesinden silinmesiyle onların yerine Osmanlı'yı iki asır boyunca uğraştıracak Safeviler geçmiştir. İki devlet arasındaki ilişki mezhep ayrılığından kaynaklı görünüyorsa da iç ve dış dinamikler, bölgesel çeşitlilikler, komşu devletlerin tutumu ve ittifaklar derinlemesine analiz edildiğinde mücadelelerin asıl sebebinin dini etkenlerden ziyade siyasi ve ekonomik kaygılar üzerine olduğu görülmektedir.

Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Timur devletlerinin yıkılmasından sonra Türkmenler Osmanlı-Safevi arasındaki topraklara dağılmışlardır. Bu Türkmen gruplarının iki devlet arasında kalıp birini tercih etmeleri iki siyasi gücün iki asra yakın çatışmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı ve Safeviler Türkmenleri kendi himayelerine alıp, topraklarına sahip olmak için mezhep politikasını takip etmişler ve bunu uygulamaya koymak için din adamlarından destek alıp faaliyetlerini meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Safevi iktidarının Şiiliği resmi mezhep olarak benimsemesi ve bunu baskı ve şiddetle kabule zorlaması Sünniliği benimsemiş Osmanlı ile karşı karşıya gelmelerine ve kutuplaşmaların derinleşmesine yol açmıştır (Mohammednejad, 2017, s. 70).

Safevilerin kuruluş aşamasındaki Şii propagandası işe yaramış hatta bazı Şii'ler Osmanlıya karşı olan savaşlarda Safevilerin yanında yer almışlardır. Buna mukabil Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında yönetimden rahatsız bazı Türkmenlerin de bir kurtarıcı arayışında olmaları onları Şii Safevi yönetimine yaklaştırmıştır (Sümer, 1992, ss. 15-25). Safevilerin Türkmen kitlelerini dini-siyasi propagandayla etkisi altına alması diğer yandan İran'ın tamamına egemen olması Osmanlı Türklerini Avrupa'ya sürme ve Batı Anadolu'dan Orta Asya'ya uzanan coğrafyada bir Türk-İran imparatorluğu kurmak hedefinde olduğunu göstermektedir (Kunt & Woodhead, 2002, s. 23). Bu süreç iki tarafın savaşa girmesine kadar devam etmiştir. Yavuz Sultan Selim öncülüğünde Osmanlı orduları ile Şah İsmail önderliğindeki Safevi ordusunun 1514'de Çaldıran'da bir araya gelmesi ve Safevi ordusunun ciddi bir mağlubiyet alması sonucu Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarının büyük bir kısmı Osmanlı sınırlarına dahil edilmiştir. Bu durum Türkmenleri Osmanlı safına yaklaştırmak, Osmanlı-İran sınırında yaşayan Kürtleri de İran topraklarına karşı saldırıya geçmeleri hususunda Osmanlıları destekleyecek pozisyona getirecektir (Gündüz, 2008, ss. 451-453). Çünkü Kürtler Safevi iktidarına Akkoyunlu ve Karakoyunlu liderlerine gösterdiğinden daha az ilgi göstermekte idi. Bunda Safevilerin Şii propagandası esnasında söz sahibi büyük aile reislerini kasten katletmesi sebebi yatmakta idi. Çaldıran Savaşı da bu kopuşa bir gerekçe olarak sunulmaktaydı (Dowall, 2004, s. 54). Yavuz Sultan Selim daha önceden Safevi hükümdarlığına

tabi olmuş Kürt beylerinin durumunun aynı şekilde devamını kabul etmiş, Kürt beyleri de buna karşılık sadakat yemini etmişlerdir. Bu konudaki arabuluculukta İdris-i Bitlisi'nin katkıları çoktur (Hammer, 1993, s. 464).

1514 tarihli Çaldıran Savaşı Türkmen ve Kürt aşiretleri açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Şöyle ki Safevilerin amacı aşiretleri denetimi altına almak iken aksine Osmanlı Devleti aşiret reislerine güvenip onları desteklemekteydi. Osmanlı sultanları Kürtlerin karakteristik özelliklerini bildiklerinden Safevi tehlikesini bertaraf ettikten sonra Kürtlere karşı esnek bir politika izlemiştir. Bu şekilde hem Kürtleri kendine bağlı hale getirmiş hem de beylikler vererek buldukları bölgeyi onların vasıtasıyla hakimiyet alanı haline getirmiştir. Aynı zamanda Çaldıran Zaferi ile aşiretler Osmanlı'nın askeri gücünden etkilenmişlerdi. Bu da onları Osmanlı'ya yaklaştıran bir başka amildi.

XVI. ve XVII. yüzyıllardaki yoğun savaş döneminde aşiret reisleri belli zamanlar haricinde çoğunlukla Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak hem maddî hem de askerî anlamda devletin destekçisi olmuşlardır. Yavuz Sultan Selim, Kürt emirlerini ve aşiret reislerini kazanmak için onların elinden alınan mevkilerini geri verip Osmanlı hükümdarlığını tanımaları karşılığında kendilerine özerklik verileceğini teyit etmiştir. Aşiret liderleri mevkilerine kavuşacak olmanın heyecanı ile yarı bağımsızlık statüsü vermeyi vaat eden bu anlaşmayı kabul etmişlerdir. Buna karşılık kendileri de istediği zaman devlete hizmet amacıyla atlı ve silahlı birlikler bulundurmaya üstlenmişlerdir. Devletin aşiret reislerine bu şekilde resmiyet kazandırması ve daha önce hiç görmedikleri kadar büyük bir yetki ve askerî unsurlar vasıtasıyla güç ve güvenlik bahşetmesi aşiret gruplarının şekillenmesini kökten değiştirmiştir (Dowall, 2004, s. 56). Sayıları otuzu geçkin aşiret reisinin kendi bölgelerindeki yarı-özerk durumdaki varlıkları *Yurtluk ve Ocaklık* statüsü verilerek Osmanlı Devleti tarafından tanınmış ve fermanlarla bu duruma resmî nitelik kazandırılmıştır. Buna karşın aşiret reisleri de Osmanlı Devleti'nin egemenliğini tanımış ve özellikle bu dönemdeki Osmanlı-Safevi mücadelelerinde büyük rol oynamışlardır (Hakan, 2007, ss.17-18).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında patlak veren Celalî İsyanlarıyla birlikte asayiş problemlerinin artması, aşiretlerin hem Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarının zedelenmesine hem de idari görevlerini aksatarak asi tutumlar sergilemelerinin önünü açmıştır. Celali isyanları ve uzun süren savaşlar devleti iktisadi anlamda sarsmıştır. Savaşın sebep olduğu buhranlar ve eşkıyalık hareketlerinden ötürü Anadolu'da toprağını bırakmak zorunda olan köylüler *sarıca-sekban* denilen gruba dahil olmuşlardır. Sayıları arttıkça yerleşim yerleri ve çevreyi yağmalamaya başlayan bu gruplar büyük hasarlara yol açmışlardır (Öztürk, 1990, ss. 968-972). XVII. yüzyılın sonlarından itibaren nüfus artışı, yaylak alanlarının yetersizliği, vergi sistemindeki bozukluk nedeniyle bu büyük gruplar doğu bölgelerinden Orta Anadolu'ya doğru göç etmeye başlamışlardır (Şahin, 2006, s.79).

1683'ten sonra eşkıyalık hareketleri alabildiğince artmıştır. Anadolu'daki asayişsizliklerin ve eşkıyalık hareketlerinin artmasında, devlet memurlarının kanunsuz vergiler toplaması, halkın mal ve paralarını cebren zapt etmesinin büyük rolü vardı. Devletin resmi görevlileri bu tarz hareketlere kalkışınca ellerinde kuvvet bulunduran yerli ailelerin de eşkıyalık yaptıkları görülüyordu. Bunlar devletin isteklerini yerine getirmek istemeyenlerin halktan istifade etmeleriyle ortaya çıkmış bir durumdu (Özkaya, 1977, s. 71).

XVII. yüzyılın ikinci yarısında iskânı bir türlü mümkün olmayan Türkmen ve Kürt taifesi hükümeti meşgul eden meselelerden biridir. Devlet bir taraftan savaşlar yaparken, diğer taraftan bu aşiretlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Fakat 1683'ten beri süregelen savaşlar yüzünden bu mesele ile tam meşgul olunamamıştır.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde; Osmanlı taşra sahası resmiyette devlete bağlı fakat fiilî olarak özerk konumdaki yerel idareciler tarafından yönetilmekteydi. Merkezden hükümetin gönderdiği valiler başına buyruk hareket ettiklerinden iç karışıklıklara sebebiyet vermişlerdir. Anadolu coğrafyasının çoğu yerinde aşiret grupları ve toprak sahipleri teorik olarak askeri tımar sahibi iken, bunları babadan oğula geçen bir miras hükmüne dönüştürmüşlerdir. Aynı zamanda merkeze göndermekle yükümlü oldukları vergileri ya geciktirmiş ya eksik göndermiş veya hiç göndermemek suretiyle görevlerini kötüye kullanmışlardır. Yüzyılın ilk yarısında Kürt ve Türk aşiretlerinden ayrılıp eşkıyalık yapan gruplar devleti uzun süre uğraştırmışlar ve Anadolu'da karışıklığın artmasına sebep olmuşlardır (Özkaya, 1977, s. 85).

XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti imparatorluk sınırları dahilinde idarî kontrolünü kaybetme noktasına gelmiştir. XVI. yüzyılda aşiretler ile hükümet arasında yapılan anlaşmalar etkinliğini yitirmiş, XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Önceki asırlarda yerel idarecilerin kudretini azaltma teşebbüsleri hem devlet hem de bölgesel yetkililer tarafından bir şekilde başarıyla sonuçlanmıştı. Fakat daha sonraki dönemlerde imparatorluğun baskın olduğu dönemler olmuşsa da genellikle aşiretler çeşitli gerekçeler göstererek yarı özerk durumdaki yapılarını korumaya çalışmışlardır.

XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı ordusunda iyileştirme ve askerî birlikleri batı tarzında biçimlendirme girişimleri yeniçeri isyanını alevlendirmiş Sultan III. Selim'in tahtından olmasına neden olmuştur. Ardından gelen II. Mahmud devleti ayakta tutup yıkılışını engellemek için değişimin sadece orduda değil, tüm kurumlarda olması gerektiği fikrinde olmuş ve bu doğrultuda hareket etmiştir. II. Mahmud'a göre yaptığı reformların başarıya ulaşabilmesi için kaynağı devlet tarafından desteklenip onaylanmayan herhangi bir güç unsuru kaldırılmak suretiyle yok edilmeli, tek otorite sahibi padişahın kendisi olmalı idi (Lewis, 1998, s. 90). Bu girişim yalnızca sorun çıkaran yeniçerilerin tasfiye edilmesiyle yeterli görülmeyip karşıt olarak görülen tüm unsurların da görevden alınmasını gerektirmekteydi. II. Mahmud tahta geçtiğinde yarı bağımsız durumdaki aşiret reisleri aynı zamanda Anadolu topraklarında buldukları belli coğrafi sınırlar içerisinde sözüne itibar edilen büyük aileler statüsünde, devletin yetkilerini kendinde gören fiilen bağımsız idareciler haline gelmişlerdi (Bruinessen, 2004, s. 269).

Dünya üzerindeki siyasi güç dengesinin büyük oranda değişkenlik arz ettiği XIX. yüzyılda II. Mahmud, devleti ıslah teşebbüsüne ilk olarak eyaletlerden başlamıştır. Anadolu ve Balkanlar'daki yarı özerk durumdaki grupların önemli bir kısmı denetim altına alınmıştır. Tanınmış ailelerin tehlike oluşturdukları bölgelerdeki şahısların yerine merkezden atama yoluyla görevliler getirilmiştir. Her bölgeye hükümet tarafından görevlendirilen bu yetkililer atanmış ve hiçbir makam, mevki ve yetkinin miras yoluyla aktarılmasının mümkün olmadığı net bir biçimde belirtilmiştir (Dowall, 2004, s. 73).

XIX. yüzyıldaki büyük problemlerden biri de Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa sorunudur. II. Mahmud, Mısır topraklarında tehlike arz eden bu sorunu çözmek adına bazı düzenlemelerin yapılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Bundan hareketle 1833'te Sivas Valiliğine Reşid Mehmed Paşa'nın atanması sağlanmıştır. Reşid Paşa, görevi gereği o sırada çeşitli bölgelerdeki isyan hareketlerini önlemekle yetinmemiş aynı zamanda olası bir Mısır saldırısına karşı gereken tedbirleri almıştır (Beydilli, 2008, ss. 12-14).

Osmanlı'da yenileşme hareketlerinin başlaması ile birlikte devlet yapısı içindeki aşiretler halindeki konar-göçer toplulukların farklı oldukları ortaya çıkmıştır. Devletin zayıf olduğu zamanlarda devlet otoritesine karşı ayaklanmışlardır. Örneğin Tanzimat Fermanı ilan edildikten neredeyse on yıl sonra Doğu bölgesinde uygulanabilmiştir. Bunun sebebi de bölgede yurtluk ve ocaklık olarak toprak tasarruf edenlerin Tanzimat'ın uygulamalarına karşı çıkmaları olmuştur (Yılmazçelik, 2002, s. 409).

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı, devlet açısından her anlamda yeni bir devrin başlangıcı olmuştur. Tanzimat Fermanı ile beraber Fransa ve İngiltere gibi büyük Hıristiyan Avrupa devletlerinin gayrimüslimler üzerindeki milliyetçi baskısı giderek artmış ve yönetilen halk arasındaki dinsel farklılığın toplumları giderek ayrıştırıcı ve aralarındaki mücadeleyi körükleyici bir hal alması kaçınılmaz olmuştur (Hakan, 2007, s. 25). Nitekim böyle bir siyasi karmaşanın zuhur ettiği Osmanlı topraklarında gayrimüslim unsurlarla beraber toplumun diğer gruplarında da kıpırdanmalar başlamış ve Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde isyancı hareketler baş göstermiştir (Çay, 1996, s. 284).

Yüzyıllar boyunca Orta Anadolu coğrafyası pek çok Türkmen ve Kürt aşireti bünyesinde barındırmıştır. Tarih boyunca batı yönüne göç eden aşiretlerin Anadolu'nun farklı yerlerine yerleştikleri görülmektedir. Bunların büyükçe bir kısmı kendisine Orta Anadolu'yu yurt edinmişlerdir. Bu coğrafi sınırlar içerisinde aşiretlerin ekseriyetle Ankara, Konya, Kırşehir ve Aksaray'ı yerleşim yeri olarak tercih ettikleri görülmektedir. Bu çalışmada, Ankara ve Konya kırsalına yerleşmiş Cihanbeyli Aşireti'nin merkezileşme politikası ve Tanzimat uygulamaları karşısındaki tutumu ele alıp incelenmeye çalışılacaktır.

OSMANLI DEVLETİ'NDE KONAR-GÖÇERLERİN DURUMU

Osmanlı toplumu, yaşadıkları hayat tarzı bakımından iki ana kısımdan müteşekkildir. Bunlardan ilki ve önemli bir kısmı *yerleşikler*; diğeri ise nispeten sayıca daha az olan *göçebeler* idi. Yerleşik ahali ekseriyetle şehir ve kasaba merkezleri ile *karye* adıyla bilinen köylerde yaşamaktaydı. Bunların başında idareci zümre bulunmaktaydı. Yerleşik halkın önemli bir kısmını ticaret erbâbı ve bağ bahçe işleriyle iştigal olanlar teşkil etmekteydi. Köylerde yaşayanlar ise genellikle zirâatle uğraşmaktaydı.

Konar-göçerler iktisadî bakımdan hayvancılıkla iştigal etmekte oldukları için buna endeksli yaşamlarını idame ettirmek maksadıyla yaylak ve kışlak mahalleri arasında periyodik bir biçimde hareket halinde bulunmaktaydılar (Şahin, 2006, s. 185).

Konar göçerlik, beslenme ihtiyacını karşılamak maksadı ile büyük hayvan sürülerini güden göçebelerden ya da belli coğrafi sınırlara bağlı kalmaksızın hayvanlarına otlak ve kışlak

arayışında olan göçebe çobanlığından ayrılmak suretiyle sınırları belirli bir alanda yerleşik hayatın tamamlayıcısı olarak hayvancılıkla işgal edip, bundan elde edilen ürünleri de bilhassa yerleşik hayat tarzını benimsemiş toplumlara pazarlayan iktisadî bir yaşam biçimidir (Gündüz, 2002, s. 161). Yaşam tarzları gereği yaylak ve kışlak bölgeleri arasında sürekli hareket halinde olup yarı göçebe bir hayat yaşayan konar-göçerler hayvan sürüleri için gerekli otlak ve su ihtiyacını karşılamak için zamanlarının önemli bir kısmını muhtelif mekânlarda geçirmek zorunda kalmışlardır (Orhonlu, 1987, s. 12). Yaylak-kışlak arasındaki hareketin başlangıç ve bitişini, hareket hızını, bir yerde konaklama süresini iki önemli faktör belirlerdi: otlaklar ve hayvanlar (Saydam, 2009, s.28).

Konar-göçer aşiretler; konar hale geçecekleri zaman çadırlarını yazın köy, harabe yerler veya eski iskân mahalleri civarlarına kurarlar, kışın ise şehir ve kasaba yakınlarına yerleşirlerdi. Konar-göçerler, yaylak ve kışlak bölgeleri arasındaki hareketliliklerinden ötürü *göçebe* olarak tabir edilmekteyseler de Anadolu'daki aşiretlerin bu kelimenin tam karşılığına denk gelen bir yaşam tarzını tam anlamıyla benimsemedikleri bilinmektedir. Çünkü bu aşiretler yaylak olarak gittikleri bölgede hayvanlarını otlatmakta yani hayvancılık yapmakta idiler; kışlak olarak kondukları alanda ise küçük çaplı da olsa ziraî faaliyetler ile uğraşmaktaydılar.

Bu sebeple göçebe bir yaşam tarzını tam olarak benimsemedikleri söylenen konar-göçerler, göçebelikle yerleşik hayat ortası bir tarza sahip olduklarından kanunnâmelerde ve resmî kayıtlarda genellikle konar-göçer tabiriyle isimlendirilmişlerdir (Orhonlu, 1987, s. 13).

Konar-göçer olarak tanımlanan aşiretler fethedilen toprakların Türkleşmesinde olduğu kadar, boş ve terkedilmiş yerlerin şenlendirme politikasıyla iktisadî hareketliliğinin sağlanmasında, kasaba ve köylerin kurulup buraların yerleşim yeri olarak açılmasında büyük önem arz etmişlerdir (Türkay, 1979, s. 14). Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde bu uygulama devleti rahatsız etmemekle birlikte konar-göçerlerin benimsedikleri yaşam tarzını sürdürebilecekleri şekilde sistemin içine dahil edilmeleri iki tarafın da çıkarlarına uygun bir hal almıştır. Çünkü yükselme döneminde devletin uyguladığı iskân politikası amaç ve yöntem açısından farklı bir gaye teşkil etmekteydi.

TANZİMAT FERMÂNI ve MERKEZİLEŞME ÇABALARI

XVIII. yüzyılda III. Ahmet dönemi ile birlikte Osmanlı Devleti Avrupa devletlerinin batılılaşma rüzgârına kapılıp birtakım ıslahî çalışma hareketlerine girişmiş ve bu değişim dönüşüm hareketleri zamanla daha da artarak devam etmiştir. III. Selim ile başlayıp II. Mahmut ile devam eden reformlar dizisi Tanzimat Fermanının² ilânı ile zirveye taşınmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte döneme damgasını vuran Reşid Paşa, devletin her alanında yeniliklere imza atmıştır. Ferman içerik olarak Osmanlı tebaasının can, mal ve namusunun devletçe teminat altına alınması, vergilerin halkın gelir düzeyine uygun olarak

---

² 3 Kasım 1839 tarihinde Sultan Abdülmecid döneminde Gülhane Parkı'nda Sadrazam Mustafa Reşid Paşa tarafından okunmuştur. Bu fermanın başlatılan sürece *Tanzimat Dönemi* denilmiştir. Her ne kadar 1839 yılı ile başlatılsa da bu süreç, elli yıllık bir hazırlık safhası geçirmiştir. Daha fazla bilgi için bkz: E. Z. Karal, Osmanlı Tarihi (C:5), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.169.

alınması, askere alınma şartlarının düzene sokulması yönündeki değişiklikleri kapsamaktaydı. Buna ilaveten tebaaya müslim-gayrimüslim ayırt edilmeksizin eşitlik ilkesi gözetilerek muamelede bulunulması özelliğinin getirilmesi açısından köklü değişime zemin hazırlayan bir fermandır (Çadırcı, 2013, s. 173).

Tanzimat Fermanı ekonomik potansiyeli ve toplumsal kurumlarıyla endüstri çağına ayak uyduramayan bir imparatorluğun aydın bürokratlarının, iç ve dış baskılar neticesinde zorunlu olarak ilan ettikleri bir belgedir (Ortaylı, 2000, s.16). Mehmet Ali Paşa isyanı ve ardından 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşmasının akdi ekonomik anlamdaki çöküntülerin telafisini mecbur kılmaktaydı. Devletin reform yapmak için iki asır boyunca gecikmesi devlet bünyesindeki farklı etnik grupların isyanına sebep olmuştur. Toprak rejimindeki bozukluk, yerel yöneticilerin asi davranışları ve kendi aralarındaki anlaşmazlıklar otorite bunalımına yol açmıştır (Lewis, 1998, s. 33).

Tanzimat döneminde yeniliklerin devamı olarak Osmanlı topraklarının eyalet şeklinde taksimine devam edilmiştir. Eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da köyleri içine alan nahiyelere ayrılmıştır. Eyaletlerin idarî yönetim yetkisi valilere verilmiş ve her valinin uhdesine bölgesindeki kuvvetlerin komutasına yardımcı olmak suretiyle bir muhafız ve malî işlerden sorumlu bir defterdar tayini yapılmıştır. Ayrıca bazı sancaklara denetim ve karar mekanizması olarak meclisler kurulmuştur. Kurulan bu meclislerde, din, dil, ırk ayrımı yapılmaksızın, herkese eşit bir biçimde temsil hakkı verilmiştir (Karal, 1995, s. 191). Tanzimat'ın uygulamaya konulmasıyla birlikte yönetim birimlerinde oldukça etkin bir rolü olan bu meclisler ilerleyen süreçte fonksiyonlarını daha da geliştirerek varlıklarını sürdürmüşlerdir (Çadırcı, 2013, s. 252).

TANZİMAT FERMANININ UYGULANMASI ve TEPKİLER

Tanzimat Fermanı 1839'da ilan edildikten sonra 1840 yılında uygulama safhasına geçilmiştir. Tanzimat ilkelerinin uygulamaya konması ve kabul görmesi hemen olmamış, yer yer ayaklanmalar ve başkaldırmalar ile karşılaşmıştır. Ancak hükümetin kararlı duruşu neticesinde şeklen de olsa yenilikler bir süre sonra uygulama alanına girebilmiştir (Çadırcı, 2006, s.151).

Tanzimat'ın getirdiği merkezileşme politikası konar-göçer olarak tabir edilen aşiretler üzerinde de tatbik edilmek istenmiş, yapılan reformlarla sağlanmaya çalışılmıştır. Hükümet, bu fermanla yeni bir devrin başladığını ispat edercesine elinden geleni yapmaktaydı. Ferman tebaa içerisinde geniş yankılar uyandırmıştır. Fermanı her zümre kendi açısından yorumlamıştır. Müslüman halk, genel olarak gayrimüslimlere verilen imtiyazlardan hoşlanmamıştır. Ulemâ, âyan ve bazı idarî yetkililer halkı kışkırtma hareketine girişmişlerdir. (İnalçık, 1964, s. 623) Yeni düzenlemelerin yanlış yorumlanması ile birlikte çıkarları zedelene grupların büyük tepkiler göstereceği bekleniyordu. Bu nedenle yapılması öngörülen yenilikler aynı anda uygulamaya konulmamıştır.

İmparatorluğun içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartlar nahiye düzeyinde örgütlenmeyi de gerçekleştirmeye elverişli değildi. Birçok bölgede çeşitli etkenlerden nahiyeler oluşturulamadı. Meclisler istenilen biçimde toplanıp görevlerini yerine getirememiştir. Yabancı

devletlerin müdahalesiyle 1876'da yeni bir nizâmnâme hazırlanmıştır. Bununla beraber nahiye meclislerinde etnik ve dinî grupların belirli oranlarda temsil edilmeleri, müdürlerin seçimle iş başına getirilmeleri, seçme ve seçilme şartları yeniden belirlenmiştir. Ancak bu hükümlere rağmen nahiyeler tam ve örgütlü biçimde kurulamamıştır. Kuralların çoğu kâğıt üstünde kalmaktan öteye geçememiştir. Aşiret reislerine müdür ünvanı verilerek, aşiret örgütü nahiyeye dönüştürülmek istenmiş fakat bundan da uzun süre olumlu bir sonuç alınamamıştır (Çadircı, 2013, s. 253).

Tanzimat uygulamaları gelenekçi yapılarını muhafaza eden aşiret reisleri ile devleti karşı karşıya getirmiştir. Fermanın tepki ile karşılanan maddeleri şunlardır:

- a- İdari alandaki düzenlemeler yani; eyalet, kaza ve sancaklardaki idarî yenilikler,
- b- Valilere yardımcı olması için bölge kuvvetlerini komuta etmek üzere bir muhafız ve malî işlerden sorumlu bir defterdar tayini,
- c- Eyalet ve sancaklarda yerel yapıdaki meclislerin kurulması, Hıristiyan ve Müslümanlara buldukları bölgedeki nüfus yoğunluklarına göre bu meclislerde temsil haklarının verilmesi,
- d- Aşar vergisinin hükümetçe görevli malî müfettişlerce toplanılması.

Fermanın getirdiği bu düzenlemeler aşiretlerin geleneksel yapısına ters düşmekte ve aşiret çıkarlarıyla uyuşmamaktaydı. Çünkü aşiret liderleri kendilerine resmî olarak verilen yerler haricinde kendi geleneksel sınırlarını çizip, vergiyi kendi tasarrufunda istediği gibi toplayıp hatta kendi özel divânlarını kurma yetkilerine sahip idiler. Ayrıca yeri geldiğinde aşiretin beyi bulunduğu yöredeki kuvvetlerden kendi ordusunu kurmuş ve bizzat bu ordunun doğal komutanı sıfatında olmuştur (Hakan, 2007, s. 121).

XIX. yüzyılda devletin gücü tek elde toplaması aşiret beyleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Çünkü merkezî otoritenin güçlendirilmesi aşiret reislerinin ayrıcalıklarının ortadan kaldırılması anlamına gelmekteydi. Aşiret reislerinin gücü ellerinden alınsa bile, devlet merkezî gücünü tesis etme hususunda başarı sağlayamamış, bu sefer de ikinci, üçüncü derece statüsündeki ağaların beylerin önemi giderek artmıştır. Öncesinde aşiret reislerinin kontrolünde olan dinî liderler; siyasî, ekonomik ve sosyal bakımdan güçlerine güç katmışlardır. Bunun sonucu olarak da sayıca az olan güçlü aşiret beylerinin birleşmesi kaçınılmaz olmuştur. Bazı aşiret reisleri yarı özerk konumlarını korumayı denemiş, muvaffak olamayınca sisteme başkaldırmışlardır. Bazıları da geleneksel haklarını muhafaza etmek için uğraşmış yahut da Osmanlı-İran ilişkilerini bozmak suretiyle bu durumdan yararlanma konusunda gayret sarf etmişlerdir (Heper, 2008, s. 77).

Tanzimat Fermanı'nın iktisadi, idari, askeri, sosyal alanda yapılan tüm reformları birbiriyle alakalı ve bütünleyicidirler. Tüm bu alanlarda yapılan reformlar iskân politikası ile ilişkilidir ki en nihayetinde bu reformların en önemli uzantısı aşiretlerin iskân edilmesi meselesidir.

TANZİMAT DÖNEMİNDE AŞİRETLERİN İSKÂNİ MESELESİ ve ORTA ANADOLU'DA İSKÂN FAALİYETLERİ ve SEBEPLERİ

İskân kavramı genel olarak; sürekli veya geçici yerleşmeyi, özel olarak da kabile ve aşiretlerin yerleştirilmesini ifade eden bir terimdir. Aynı zamanda iskân; sürekli oturmak üzere bir kimseyi bir yere yerleştirmek, yurt edindirmek, boş bir yeri meskûn hale getirmek şeklinde tanımlanabilir (Koç, 2020, s. 649). Geniş anlamı ile iskân beşerî bir yerleşmedir. Mevsimlerin değişimine bağlı olarak yer değiştirip; yazın yaylaya çıkıp, kışın ovaya inen yarı göçebe grupların bir süre yerleşmeleri demektir (Tanoğlu, 1954, s. 1). Bu yerleşme aynı zamanda coğrafi bir olgu olup insan veya toplumların yerleşirken inşa ettikleri evler, kurmuş oldukları köyler, diktikleri ağaç ve kazdıkları tünel ve hendekler ile kültürel motiflerinin şekillenmesinde rol oynamışlardır. Dolayısıyla XIX. yüzyılda konar-göçerlerin iskânında ilk adımı genellikle birkaç ailenin yerleşmesi oluşturmakta, sonraki süreçte kademeli bir biçimde öbür ailelerin gelip katılmasıyla yeni yerleşim yerleri oluşmaktaydı (Akın, 2020, s. 171).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarındaki iskânlar Batı Anadolu'dan başlamış, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar fethedildikçe bu coğrafyalara kaymıştır. XVIII. yüzyıla kadar harap ve metruk araziler şen ve âbâdan hale getirilmeye çalışılmıştır. Tanzimat'ın ilanıyla birlikte konar-göçerlerin iskân ettirilmesi olayına daha çok önem verilmiştir. Bunun nüfus sayımına ve vergilerin daha kolay toplanmasına katkısı oldukça mühim ve elzem görülmüştür (BOA. MVL. 230/23).

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda asayişin sağlanamaması ve devlet mekanizmasında oluşan otorite boşluğu konar-göçer aşiretlerin eşkıyalık faaliyetlerinin artması sonucunu doğurmuştur. Konar-göçerler sürekli hareket halinde olmalarından ötürü buldukları sahada devlet otoritesini üzerlerinde pek hissetmediklerinden, asayişin ihlâline zemin hazırlayacak tavrılardan çekinmiyorlardı. Yaylak-kışlak arasındaki yolculuklarında gittikleri köylerdeki yerli ahaliye saldırıp hayvanlarına el koyuyorlardı. Onlara ait olan ekili dikili sahalarda hayvanlarını otlatıp, bazen de kadın ve kızları kaçııyorlardı. Cihanbeyli Aşireti yaylak kışlak arasındaki yolculukları esnasında kışlağa giderken Haymana ve Bâla yolunu tercih etmekteydiler. Bu yolculuk esnasında yerleşik halk zarar gördüğünden devlet, bunu önlemek için aşiretin beyi Alişan Ağa'ya bu hususta bir uyarı yazısı göndermiştir (BOA. C..DH. 125/6220). Yaylağa çıkarken Çankırı güzergâhını kullanan Cihanbeyliler, yol üzerinde Zir kasabasına girerek oradaki halka ait tarlalarda hayvanlarını otlamak suretiyle iki yıl arka arkaya toplamda yaklaşık 500 bin kuruşluk zarar ve ziyana sebep olmuşlardır (BOA. C. DH.. 54/2684).

Eşkialık hususunda Orta Anadolu'da en fazla taşkınlığa sebep olan aşiret Avşarlar (Sümer, 1991; Köprülü, 1997) olmuştur. Orta Anadolu coğrafyasında aşiretlerin yoğun olarak yaşadığı Ankara, Yozgat, Kırşehir, Nevşehir, Çorum, Çankırı, Konya, Sivas ve Yozgat taraflarında yaylayıp kışlayan Rışvan Harameyn, Boynuinceli, Çelikanlı, Cihanbeyli, Kuzugüdenlü, Şeyhbızınlı, Türkanlı ve diğer aşiretlerin de eşkıyalık ve yol kesme faaliyetleri Avşarlardan geri kalmıyordu. Olayların had safhaya ulaştığı noktada tüm bu istikrarsız gidişatlar İngilizlerin dikkatini çekmiş olmalı ki; nitekim Kayseri'deki İngiliz Konsolosu bölgedeki hadiseleri İstanbul'daki büyükelçiliğe rapor ederken "*Tanzimat-ı Hayriye'nin burada ismi var cismi yok*" şeklinde bir ifade kullanmıştır (Saydam, 1993, s. 236).

İskân sebeplerinden bir diğeri de vergilerin tahsil edilme meselesiydi. Maddî anlamda zor zamanlardan geçen hükümet adına konar-göçer aşiretler tarafından toplanıp teslim edilmesi gereken vergiler ya toplanamıyor ya da vergiyi toplayan kişi tarafından devlete teslimi yapılmıyordu (Söylemez, 2007, s. 172). Aşiret mensuplarından vergileri toplamakla yükümlü olan aşiret beyleri ve ağaları çoğu zaman fazla miktarda topladıkları vergileri hazineye teslim etmeyerek yahut da topladıkları meblağın az bir kısmını devlete vermek suretiyle halkı sorumlu tutmaktaydılar (Saydam, 1993, s. 240). Cihanbeyli aşireti beyi olan Alişan Bey'in 1840-1842 senelerindeki toplanan vergiyi zimmetine geçirdiği ve dahi 1843 yılında da halktan bir miktar hayvan topladığını görüyoruz (BOA. İ.MVL. 55/1056). Yine 1850'li yılların başında Alişan Bey'in Ankara'da iskân olunmuş dönemin büyük aşiretlerinden olan Rışvan Aşireti'nden rüşvet aldığı ve aynı zamanda halktan topladığı vergileri de devlete teslim etmediği vâkidir (BOA. A.}MKT.NZD. 2/79).

TANZİMAT VE ANKARA-KONYA HAVALİSİNDEKİ CİHANBEYLİ AŞİRETİ

1839'da Tanzimat'ın ilan edilmesiyle birlikte devletin bünyesindeki konar-göçer teşekkülleri sıkı bir disiplinle düzene sokma girişimleri de hız kazanmıştır. Bu yöndeki çalışmalar diğer aşiret reislerinde olduğu gibi Cihanbeyli aşireti reisi Alişan Bey'i de tesiri altına almıştır. Nitekim Tanzimat-ı Hayriye'nin getirdiği kurallar gereğince aşiretlerin sahip oldukları ağnamın tespit edilerek vergilendirilmesi işinin Ankara, Konya ve Kayseri muhassıllarına devredilmesi aşiret reislerinin sıkıntıya düşmesine sebep olmuştur (BOA. İ.MVL. 13/195). Aşiret halkı tarafından merkeze dilekçeler gönderilmiştir. Bu dilekçelerde halkın, reisleri olan Alişan Bey'den memnun oldukları ve ganemden başka mal varlıklarının olmadığı ifade edilmiştir. Bu sebeplerden ötürü ahalinin yıllık vergi olarak İstanbul'a göndermek zorunda oldukları yüz bin adet koyun (BOA. C.. BLD. 71/3521) miktarına yirmi beş bin adet koyun daha ekleyerek ve aşiretin bölge valilerine vermiş olduğu yaylakıyye, kışlakıyye vergilerini de yirmi beş bin kuruş arttırarak veya devletin uygun gördüğü meblağ miktarınca zam yaparak devletin bölgede görevlendirdiği muhassılların kendi üzerlerindeki denetimlerinin kaldırılması talep edilmiştir (BOA. İ.MVL. 13/195). Ancak ahalinin bu talebine karşılık hükümet, konar-göçer gruplar üzerinde ağaların kurmuş olduğu hegemonik yapıyı kırmak hususunda kararlıydı (Aygün, 2019, s.544).

Zira bahsi geçen vesikadan anlaşıldığı üzere Haymana Kazası yüz elli sene evvel (1690'lı yıllar) üç yüz köyden müteşekkil bir kaza iken, 1840 yılına gelindiğinde mezâlîmenden dolayı ahali perişan olmuş ve sadece otuz köyden ibaret kalmıştır (Aygün, 2019, s. 544). Bu ifadeden yola çıkılarak aşiret reislerinin iyi bir yönetici olamamasının devleti rahatsız ettiği söylenebilir. Nitekim devlet, meseleye hem merkezden uzak bölgelerin emniyeti hem de malî açıdan vergi getirisi olarak baktığından, yerleşik ahalinin dağılması veya bulunduğu yeri terk etmesi birçok asayiş problemine yol açacaktı. Bunlardan biri de hazineye girecek vergi miktarının da azalması idi.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat ile birlikte uyguladığı stratejilerinden biri, diğerlerine nazaran daha büyük olan bir aşireti müstakil *muhassıllık* olarak adlandırıp ayrı bir idarî birim şeklinde organize etmek ve ardından daha küçük aşiret ve cemaatleri söz konusu aşiretin uhdesine vererek konfederasyona benzer bir idarî yapı oluşturmaktır. Örneğin Tanzimat

döneminde hatta Tanzimat öncesi erken bir tarihte o dönemki Cihanbeyli aşireti reisi Halil Bey³, kendi idaresi altındaki altı küçük aşiretin küçükbaş hayvan ticaretini organize etmekle sorumluydu⁴. Muhassıllık sistemi özellikle mali anlamda başarı sağlanamayınca 1842'de kaldırılmıştır. Bu sistem her ne kadar mali kaygılar göz önünde bulundurularak kaldırılmış olsa da reform karşıtı olan geniş bir kitlenin varlığı da muhassıllığın kaldırılmasında hayli etkili olmuştur. Aynı zamanda muhassıllık teşkilatı uygulamadaki yetki ve sorumluluk karmaşıklığı nedeniyle de başarısızlığa mahkûm olmuştur. Yerel meclislerdeki temsil yetkisi de bu sonucun yaşanmasında tetikleyici unsurlardan olmuştur (Efe, 2002, ss. 109-111).

Muhassıllık sisteminin ardından 1864 Vilayet Nizamnamesine kadar yürürlükte kalacak olan Eyalet düzenlemesi 1842 yılında hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu düzenlemeye göre; her eyalete mali işleri yürütecek bir defterdar, sancaklara kaymakam ve kazalara da müdür ataması yapılmıştır. Nizamnameye göre aşiretlerin idaresi ile alakalı bir düzenleme bulunmamasına rağmen aşiretlere kaza statüsü verilerek kaza müdürlüğüne karşılık olarak da aşiret ağalarına müdürlük statüsü verilmiştir. Devlet bu uygulama ile aynı zamanda vergi hususundaki yolsuzlukların önüne geçmeyi planlamaktaydı. Müdürler aşiret halkı arasından seçilip görevi kötüye kullanmaları durumunda görevden alınmaları söz konusuydu. Aşiret müdürlerinin maaşları değişkenlik göstermekle beraber çok düşük ve yüksek meblağlar da söz konusu olabilmekteydi (Çadırcı, 2013, ss. 240-248). Mesela Cihanbeyli Aşiretinde bir dönem müdür ünvanıyla görev yapan Selahaddin Ağa'ya aylık 5000 kuruş maaş tahsis edilmiştir (BOA. İ. MVL., 55/1056). Ancak dağınık aşiretlerde müdürlük uygulaması da başarıyla yürütülemediğinden bir süre daha ertelenmiştir.

1842 yılı düzenlemelerinden bir diğeri de sancakların yönetimlerinin kaymakamlara verilmesi idi. Kaymakam kendi meclisini oluşturarak idari, mali ve eğitim alanlarında sorunları meclisteki temsilcilerle görüşerek çözüme kavuşturmakla görevliydi. Asayişin sağlanması ve vergilerin düzenli bir biçimde toplanması da kaymakamın görevleri arasında yer almaktaydı. Genellikle büyük aşiretlere verilen kaymakamlık statüsü Cihanbeyli Aşireti'ne de verilmiş ve Tanzimat yeniliklerinden sonra Aşair-i Seb'a Kaymakamlığı olarak XIX. yüzyılın yarısında kendisine bağlı aşiretler ile kaymakamlık olarak teşekkül olunmuştur. Aynı zamanda bu dönemde Cihanbeyli ve kendisine bağlı aşiretler 1850'li yıllardan itibaren devlet tarafından zorunlu iskân politikasına tabii tutulmuştur. İskân sırasında aşiretlerin hangi köylere yerleştirildiği ve ahalisinin erkek nüfusu hane bazlı olarak kayıt altına alınmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinden 3525 numaralı deftere tutulan bu kayıtlar Ankara ve Konya havalisinde iskân olunan yerler, nüfusun ne işle meşgul olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir (BOA. NFS. d.. 3525).

Aşiret ağalarının çoğunda görüldüğü üzere Cihanbeyli aşireti ağası Alişan Bey de Tanzimat yeniliklerinden kaynaklı olarak devlete karşı mukavemet göstermiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Cihanbeyli aşireti beyi olan Alişan Bey'in 1840-1842 senelerinde toplanan vergiyi zimmetine geçirmesi ve 1843 yılında da halktan bir miktar hayvan toplaması üzerine devlet, bölgeye bir mübaşir tayiniyle durumun tahkik edilmesini istemiştir. Aynı zamanda

³ Arşiv belgelerinden edindiğimiz kadarıyla 1810'lu yıllardan 1844 yılına Cihanbeyli Aşireti beyi olarak görev yapmıştır. BOA. C.DH..112/5559, 29 Cemaziyelevvel 1228 (30 Mayıs 1813).; BOA. C. BLD..5/246, 29 Zilhicce 1255 (4 Mart 1840).

⁴ Bahsi geçen bu altı aşiret; Mikaili, Şeyhbızınlı, Modanlı, Atmanlı, Hemanlı ve Sehanlı aşiretleridir. BOA. C. BLD. 151/7522, 29 Zilkade 1216 (2 Nisan 1802).

Selahaddin Ağa'nın *mir-i aşiret ünvanıyla me'muriyeti münasib* görülmüştür (BOA. İ. MVL., 55/1056-7). Sonrasında yapılan tahkikler neticesinde Alişan Bey suçsuz bulunup bir müddet aşiret müdürlüğüne tayin edilse de bu durum uzun sürmemiş, fazla para toplamaktan tekrardan bütün ünvanları alınmış ve Tokat'a sürgün edilmiştir (BOA. A.}MKT. MVL. 31/26). Ardından Cihanbeyli Aşireti'ne sadrazam vekillerinden Ali Ağa kaymakam olarak atanmış aşirete 1850'den itibaren kaymakamlık statüsü verilmiştir (BOA. A.}TŞF. 8/52). 1851'de Cihanbeyli Aşireti ve kendisine bağlı altı aşiret toplamda yedi aşiretten müteşekkil oldukları için kaymakamlığın adı *Aşair-i Seba* (Yediboy Aşireti) *Kaymakamlığı* olarak anılmıştır (BOA. NFS.d.. 1784).

1850'li yılların sonlarına doğru Cihanbeyli Aşireti Kaymakamlığı bünyesinde toplanan vergilerin önemli bir kısmının kaymakamlık harcamalarına gittiği için devlete malî açıdan pek bir getirisi olmadığı düşüncesinden hareketle kaymakamlığın kaldırılarak aşiretlerin bulunduğu bölgedeki vilayetlere idarî olarak bağlanılmasına karar verilmiştir (BOA. A.} MKT. MVL 100/88). Ankara Valisi Vecihi Paşa'nın yerleşik hayata geçmeye ikna ettiği Cihanbeyli Aşireti için kaymakamlığın kaldırılması ve yeni düzene ayak uydurulması bir anda olmamıştır (BOA. İ.DH. 99/5008). Bu süreç bir süre böyle devam etse de neticede 1860'lı yıllardan itibaren Cihanbeyli Aşireti Ankara ve Konya Valiliklerine bağlı kaza ve köylere idarî olarak bağlanmış ve yerleşik hayatın birer unsuru olmuşlardır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti ile Cihanbeyli aşireti arasındaki ilişki, Osmanlı Devleti'nin kırsal alandaki örgütlenmesine ışık tutması bakımından oldukça önemlidir. Osmanlı Devleti'nde değişimin kaçınılmaz olarak kabul edildiği Tanzimat Fermanı ile birlikte devletin konar-göçer teşekkülleri kontrol altına alıp merkezden gönderdiği idareciler sayesinde merkezîleştirme çabası diğer tüm aşiretlerde olduğu gibi Cihanbeyli-Haymana kırsalındaki Cihanbeyli aşireti ve kendisine bağlı altı aşiretin liderlerini rahatsız etmiştir. Yıllardır süregelen yarı özerk yapıdaki konforlarının bozulması aşiret bünyesinde başkaldırıların olması sonucunu doğurmuştur. Her şeye rağmen devletin bu süreci zamana yayarak sürekli hareket halinde olmaya alışmış bir topluluğu yeri geldiğinde kendisine maddi getirisi olan ve bulunduğu yerin asayiş ve nizamını sağlamakta kullanması ve zamanı geldiğinde ise iskân politikası ile zapt u rabt altına alıp devlet bünyesinde varlıklarına müsaade etmesi takdire şayandır. Türkmen ve Kürtlerden müteşekkil aşirette Kürt nüfus çoğunluğu oluşturmakta idi. Hayvancılığın en önemli geçim kaynağı olduğu aşiret bünyesinde tarım faaliyetleri de pek geri kalır mahiyette değildi. Akkoyunlular ile başlayan aşiretin Orta Anadolu'ya gidiş serüveni Osmanlı Devleti'nin yenileşme ve merkezîleşme politikası karşısında direnememiş nihayetinde iskân politikasının başarıyla sonuçlandığı bir örnek teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, M. (1964). Celâli İsyânlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-49.
- Akın, F. (2020). *Tanzimat Döneminde Anadolu'da Konar-Göçer Aşiretler (1839-1876)*. [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Aydeniz, V. (2012). *Akkoyunlu-Kürt İlişkileri*, Nûbihar Yayınları.
- Aygün N. (2019). Cihanbeyli-Haymana Sahasındaki Konar-Göçer Toplulukların İdari, Sosyal ve İktisadi Yapıları (1827-1861), *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 6, (12), 539-558.
- Beydilli, K., Emecen F., & İpşirli M. (1994). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi (1. Cilt)*, (E. İhsanoğlu ed.) Yıldız Matbaacılık.
- Beydilli, K. (2008). Reşid Mehmed Paşa İçinde *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (35. Cilt, ss. 12-14). TDV Yayın Matbaacılık.
- Bruinessen, M. V. (2004). *Ağa, Şeyh ve Devlet*, (B. Yalkut, Çev.). İletişim Yayınları.
- Cahen, C. (1979). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Y. Moran, Çev.). E Yayınları.
- Çadırcı, M. (2013). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çadırcı, M. (2006). *Tanzimat'ın Uygulanmasında Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856): Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi.
- Çay, A. H. (1996). *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Vakfı Yayınları.
- Darkot, B. (1997). Konya İçinde *İslam Ansiklopedisi*, (6. Cilt, s. 843). MEB Yayınları.
- Dowall, D.M. (2004). *Modern Kürt Tarihi*, (N. Domaniç Çev.). Doruk Yayıncılık.
- Efe, A. (2002). *Muhassıllık Teşkilatı*. [Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Gündüz, T. (2009). *Bozkırın Efendileri Türkmenler Üzerine Makaleler*, Yeditepe Yayınevi.
- Gündüz, T. (2016). *Danışmendli Türkmenleri Kırşehir-Nevşehir-Aydın Hattında Aşiretler*, Yeditepe Yayınevi.
- Gündüz, T. (2002). Konar Göçer. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (26. Cilt), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gündüz, T. (2008). Safeviler İçinde *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (35. Cilt, ss. 451-453). TDVİ Yayın Matbaacılık.
- Hakan, S. (2007). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri*, Doz Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1988). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Halaçoğlu, Y. (2010). *Türkiye'nin Derin Kökleri Osmanlı Kimliği ve Aşiretler*, Babıali Kültür Yayınları.
- Hammer, J. V. (1993). *Büyük Osmanlı Tarihi*, (2. Cilt), (M. Çevik & K. Erol Yay. Haz.), Üçdal Neşriyat.
- Heper, M. (2008). *Devlet ve Kürtler*, (K. Göksel, Çev.). Doğan Yayınları.
- İnalçık H. (1964, Ekim). Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri. *Belleten*, 28 (112) s. 623-690.
- İnalçık H. (2007, Ağustos). Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg. *Belleten*, 71 (261) s. 479-536.
- Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi*, (5. Cilt), Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Koç, Y. (2020) İskân İçinde *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ek-1 ss. 649-650). TDVİ Yayın Matbaacılık.
- Köprülü, F. (1994). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK Basımevi.
- Köprülü, M. F. (1997) Avşar İçinde *İslam Ansiklopedisi*, (4. Cilt, ss. 28-38). Milli Eğitim Yayınları.
- Kunt, M., & Woodhead C. (2002). *Kamuni ve Çağı Yeniçağda Osmanlı Dünyası*, (S. Yalçın Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lewis, B. (1998). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (M. Kıratlı, Çev.). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Merçil, E. (1991). Anadolu Beylikleri İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (3. Cilt s. 138). Güzel Sanatlar Matbaası.
- Merçil, E., & Sevim, A. (2014). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mohammednejad, H. (2017). *Osmanlı-İran İlişkileri (1482-1576)*, Doğu Kitabevi.
- Neşri. (1987). *Kitâb - ı Cihan nümâ: Neşri Tarihi (1. Cilt)* (F. R. Unat, M. A. Köymen Yay.) Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık.
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özkaya, Y. (1977). *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Öztürk, M. (1990). XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkiyalık Olayları. *Bellekten*, 54(211), 968-972.
- Sakin, O. (2006). *16. Yüzyılda Anadolu'da Türkmenler ve Yörükler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Saydam, A. (1993). *Orta Anadolu'daki Aşiretlerin İskânı (1839-1853) Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*, Eser Ofset Matbaacılık.
- Saydam, A. (2009). Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), s. 28.
- Solak-zâde, M.H., (1989). *Solak-Zâde Tarihi, (1. Cilt)*, (V. Çabuk, Haz.) Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Söylemez, F. (2007). *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi-Rışvan Aşireti Örneği*, Kitabevi Yayınları.
- Sümer, F. (1991). Avşar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (4. Cilt)*, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları.
- Sümer, F. (1984). *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar, (1. Cilt)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer, F. (1992). *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK Basımevi.
- Şahin, İ. (2006). *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, Eren Yayınları.
- Tanoğlu, A. (1954). İskân Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod, *Türkiyat Mecmuası*, (11), s. 1-32.
- Tekindağ, Ş. (1963). Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar, *İÜEF Tarih Dergisi*, 13(17-18), s.43.
- Tihranî, A. (1993). *Kitâb-ı Diyârbakriyya Ak-koyunlular Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türkay, C. (1979). *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman Yayınları.
- Turan, O. (1998). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Târîhi*, Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (2016). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul Matbaası.
- Yılmazçelik, İ. (2002). Tarihi Dönemler İçerisinde Kürt Tarihinin Gelişimi Üzerine Bazı Tespitler. *İçinde Türkler* (10. Cilt), Yeni Türkiye Yayınları.

Arşiv Belgeleri

Cevdet Belediye (Dosya/ Gömlek No)

- BOA. C.. BLD. 5/246, H- 29.12.1255 (4 Mart 1840).
- BOA. C.. BLD. 151/ 7522, 29.11. 1216 (2 Nisan 1802).
- BOA. C.. BLD. 71/3521, H-07. 01. 1247 (18 Haziran 1831).

Cevdet Dahiliye (Dosya/Gömlek No)

- BOA. C..DH.. 54/2684, H- 03.08.1253 (2 Kasım 1837).
- BOA. C..DH.. 112/5559, H- 29.05.1228 (30 Mayıs 1813).
- BOA. C..DH.. 125/6220, H-29.12.1255 (4 Mart 1840).

İrade Dahiliye (Dosya/ Gömlek No)

- BOA. İ. DH. 99/5008, H- 08. 03.1261 (17 Mart 1845).

İrade Meclis-i Vala (Dosya/ Gömlek No)

- BOA. İ..MVL. 13/195, 1 H-13. 10. 1256 (8 Aralık 1840).
- BOA. İ..MVL. 55/1056, H-29. 02. 1260 (20 Mart 1844).
- BOA. İ..MVL. 13/195, H-13. 10. 1256 (8 Aralık 1840).
- BOA. İ..MVL. 13/195 - 1,2. H-13. 10. 1256 (8 Aralık 1840).

Meclis-i Vala (Dosya/ Gömlek No)

- BOA. MVL. 230/23, 17. 05. 1266 (31 Mart 1850).

Nüfus Defterleri (Defter No)

- BOA. NFS d.. 3525, H- 29.12. 1267 (25 Ekim 1851).

BOA. NFS.d.. 1784, H- 29. 12. 1267 (25 Ekim 1851).

Sadaret Meclis-i Vala Evrakı (Dosya/Gömlek No)

BOA. A.} MKT. MVL. 100/88, H- 26. 01. 1275 (5 Eylül 1858).

BOA. A.}MKT. MVL. 31/26, H- 29. 10. 1266 (7 Eylül 1850).

Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı (Dosya/ Gömlek No)

BOA. A.}MKT. NZD. 2/79, H- 03.03.1266 (17 Ocak 1850).

Sadaret Teşrifat Kalemî Evrakı

BOA. A.} TŞF. 8/52, H- 25.11.1266 (2 Ekim 1850).